

ÖZERKLİK MÜCADELELERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE’DE TELEVİZYON YAYINCILIĞININ İLK DÖNEMİ 1968-1971

Süleyman İLASLAN¹

ÖZET

Türkiye’de 1960’larda yaşanan toplumsal, siyasi ve ekonomik gelişmeler bağlamında televizyonun ilk yıllarının ciddi bir mücadeleye sahne olduğu ve televizyon yayıncılığını kontrol altına alma isteğinin toplumda yaşanan siyasi ve düşünsel canlanmayla ve kitlelerin giderek politikleşmeye başlamasından duyulan endişeyle bağlantılı olduğu düşüncesinden yola çıkılan bu çalışmada Türkiye’de televizyon yayıncılığının ilk dönemi olarak adlandırılabilir 1968-1971 yılları arası incelenecektir. Adalet Partisi (AP) hükümetlerinin televizyon yayınları karşısındaki sert tepki ve baskıları, kuruluşunda temel rol oynamasına rağmen yaygınlaştırılmasını engellemesi ve mevcut yayınlarından sürekli yakınması ülkede yaşanan dönüşümlerle yakından bağlantılıdır. Bu bağlamda, 1960’larda yükselen toplumsal mücadeleler ile yayıncılığın şekillendirilmesinin birbirinden ayrı gelişmelermiş gibi ele alınamayacakları savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon Yayıncılığı, Devlet Tekeli, Özerklik, Kontrol, Mücadele

ABSTRACT

This study examines the first period of television broadcasting between 1968-1971 in Turkey. I assume that the battle for the control of and determine boundaries of television broadcasting are closely linked to social, political and economic developments during 1960s in Turkey. In this context, it is argued that the rising social struggles in 1960s and shaping broadcasting can not be handled as separate developments. The harsh reaction and pressures of The Justice Party governments against television broadcasts and prevent the technical development and dissemination of television resulted from this transformations experienced in the Turkey.

Key Words: Television Broadcasting, State Monopoly, Autonomy, Control, Struggle

¹ Arş. Gör. Dr. Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Tv ve Sinema, suleyman.ilaslan@gmail.com

GİRİŞ

Türkiye’de televizyonun kuruluşu adına ilk somut adımlar 1960’ların başlarında atılmış, televizyonun ilk düzenli yayınlara başlaması 31.1.1968’de gerçekleştirilmiştir. Televizyonun kuruluş süreci gibi yayıncılık anlayışının biçimlendirilmesi ve sınırlarının belirlenmesi de bu dönem yaşanan gelişmelerin ve sınıfsal dengelerin izlerini taşımaktadır. 1960’ların sonları Türkiye’nin ekonomik, siyasi ve toplumsal anlamda sancılı bir döneme denk gelirken, TRT açısından da durum pek farklı değildir. Özerk TRT’nin eleştiri ve baskıların hedefi haline gelmesi, kurulduktan çok kısa bir süre sonra, 1965 gibi erken bir tarihte, başlamıştır. 1960’ların sonuna gelindiğinde ise TRT’ye yönelik eleştirilerin ve baskıların dozu artmıştır. Öyle ki ülkenin içine sürüklendiği kriz ortamının adeta tek sorumlusu TRT gibi gösterilmeye başlanmıştır. Bu sancılı ortamda televizyon yayınlarını başlatan TRT bir yandan radyolara çeki düzen vermeye, radyo yayıncılığını geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalışırken, bir yandan da yeni bir kitle iletişim aracı olarak televizyonu kurumsallaştırma ve geliştirme sorumluluğunu üstlenmiştir. Ancak, tıpkı TRT gibi, televizyon da henüz bir yılını doldurmadan ve çok sınırlı bir alana yayınlarını ulaştırabilirken ciddi tepkilerle karşılaşmış, sert eleştirilerin konusu olmaya başlamıştır. Bu dönemde iktidarın baskıları sonuç vermiş, benzer bir baskıcı tutum TRT’nin yönetici kadrolarına da sirayet etmiştir. Özellikle televizyon yayınlarına karşı kuşkucu ve mesafeli bir tavır takınılmış, iktidardan önce TRT yöneticileri yayın personelinin cezalandırma yoluna gitmiştir. Televizyon yayınlarına yöneltilen yoğun eleştiriler sonucu kurum içinde sıkı bir denetim mekanizmasının devreye sokulması ise bu gelişmelerin zirvesini teşkil etmiştir. Böylece, henüz 12 Mart gelmeden çok önce iktidar TRT’ye nüfuz etmeyi başarmıştır.

1968-1971 arası yılları kapsayan bu dönemin, Türkiye’de televizyon yayıncılığının kurumsallaşması çerçevesinde atılan adımlar ve yürütülen mücadeleler açısından önemli bir tarihsel kesit olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, çalışmada TRT Televizyonunun ilk dönemi olarak adlandırılabilir bu dönemde televizyon yayıncılığının gelişimi ve bu yayınlar etrafında yaşanan yayıncılık mücadeleleri incelenecektir. Bu kapsamda, egemen sınıfların televizyonun kuruluşu ve yaygınlaştırılmasını halkın eğitimi, kalkınma ve millî güvenlik gibi gerekçelerle meşrulaştırmalarına karşın, temelde onu da, tıpkı radyo gibi, bir toplumsal kontrol aracı olarak gördükleri ve kullanmak istedikleri, giderek politikleşen emekçi sınıflar karşısında bu rolünü daha fazla önemsedikleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sonrası benimsenen yeni yönelim-

lerin ve politikaların beraberinde getirdiği ve 1960’larda zirvesine ulaşan siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşümler bağlamında televizyonun egemen sınıflarca mevcut durumu sürdürmeye yardım edecek ve yaşanan toplumsal canlanmanın engellenmesine hizmet edecek uygun bir kitle iletişim aracı olarak görülmeye başlandığı savunulmaktadır. Televizyon yayınlarının ilk yıllarının büyük bir tepkiyle ve ilk televizyon programcılarının yoğun bir baskıyla karşılaşması bu bağlamda tesadüf değildir. Siyasi ve ekonomik krizin baş gösterdiği, iktidarın bu sorunlar karşısında çözümsüz kaldığı ve tabandan yükselen hareketlerin egemen sınıfları tedirgin ettiği bu dönemde, Ünsal Oskay’ın belirttiği gibi, mevcut toplum yapısını pekiştirmekte çok etkin bir araç olarak görülen radyo ve televizyonun yoğun bir kontrol mücadelesinin konusu olması pek şaşırtıcı değildir (1971: 52). Bu bağlamda, onu “ıslah edip hayırlı işler görmesini sağlamak” da en başından itibaren devletin temel görevleri arasına dâhil edilmiştir (Yılmaz, 2006: 5).

Özellikle emekçi sınıflar arasında 1960’ların sonunda belirginleşen örgütlü ve bilinçli mücadele yönelimi, kitlelerin sola kayması ve politikleşmesi Türkiye’de, tıpkı siyasi alan gibi, kitle iletişim alanının da emekçi sınıflara ve onu mücadelelerin merkezine koyan sola kapatılmasını iktidarlar açısından daha zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede, bilinçli bir sınıfsal tercihle, devlet tekelinin hâkim kılındığı radyoda egemen sınıflar dışında hemen her kesime, toplumsal konu ve sorunlara mikrofonların kapatılması gibi (Kocabaşoğlu, 2010: 159), televizyon ekranları da kapalı tutulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, 1960’larda yaşanan gelişmeler yayıncılık tartışmalarının da seyrini değiştirmiş, toplumsal ve düşünsel alanlarda yaşanan canlanma yayıncılık alanını ilk kez ciddi bir mücadele alanına dönüştürmüştür. 1960’ların ikinci yarısında belirginleşmeye başlayan ve özellikle televizyonun kuruluşundan sonra yoğunluk kazanan bu tartışma ve mücadeleler özerk TRT dönemine damgasını vururken, egemen sınıflar açısından yayıncılık alanının yeniden yapılandırılması zorunluluğunu doğuran süreci de başlatmıştır. Bu dönemde, Türkiye’de kitle iletişim araçlarının demokratik bir rol üstlenebileceğine duyulan inanç belirginleşirken, özerk TRT etrafında giderek yoğunlaşan mücadele bunun bir yansıması olmuştur. Bu dönemde bir yandan demokratik bir yayıncılığın önemi fark edilmeye başlanırken, biçimi ve kapsamı üzerine yoğun tartışmalar yürütülmüş ve iktidarlar, kontrollerinden çıkma endişesiyle, daha önce çizmiş oldukları yayıncılık sınırlarını yeniden katı bir biçimde belirlemeye girişmişlerdir. Televizyonun ilk yıllarında benimsenen yayıncılık anlayışı bu çabaların daha da yoğunlaşmasına yol açmıştır. Kısaca, 1960’lara hızlı sanayileşme, toplumsal dönüşüm ve burjuvazi içindeki farklılaşmanın ortaya çıkardığı çelişkiler ve mücadeleler

damgasını vururken (Keyder, 2003a: 64), bu mücadeleler yayıncılık alanının da hareketlenmesine yol açmıştır.

1. TELEVİZYONUN KURULUŞU VE TRT ANKARA TELEVİZYONU

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde yüzünü Batı'ya dönen, dış ilişkilerde ABD'yi merkeze koyan ve siyasi ve ekonomik alanlarda liberalizmi benimseyen Türkiye, bu yönelimleri en uç noktasına taşıyan DP iktidarıyla birlikte (Boratav, 2005: 96; Eroğul, 2003: 122; Timur, 2003: 34) televizyon istasyonu kurulması fikri ve girişimleriyle tanışmıştır. 1950'ler boyunca yaşanan ve gerçekleştirilen her girişimin başarısızlıkla sonuçlandığı bu süreç egemen sınıfların televizyonla tanışması ve tıpkı radyo gibi, ona da siyasi, ekonomik ve toplumsal roller atfetmesine yol açmıştır. DP yöneticilerinin televizyona yönelik ilgisi bu dönem benimsenen tüm politikaların izlerini yansıtır niteliktedir. Radyoyu bir hükümet organına dönüştüren DP'nin televizyonu da siyasi bir araç olarak kullanabileceği düşüncesini benimsemesi, benimsenen iç pazara dayalı ithal ikameci sanayi politikalarının ortaya çıkardığı yeni dinamikler ve kentleşmeyle birlikte yaşanan hızlı toplumsal dönüşüm televizyon fikrinin güçlenmesine yol açmıştır. 1960'larla birlikte belirginleşen bu dönüşümler ve sürdürülen benzer politikalar televizyonun kuruluşu konusundaki ilk somut adımların atılmasını beraberinde getirmiştir. Yönetici sınıfların televizyonun siyasi ve toplumsal boyutlarının farkında olmaları ise bu gelişmeleri daha da hızlandırmıştır.

DP yöneticileri gibi, 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler de televizyona yoğun bir ilgi göstermişlerdir. Planlamanın temel politika olarak benimsendiği bu dönemde her ne kadar Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) televizyonun kuruluşuna itiraz etse de, sürdürülen ithal ikameci sanayileşme, benimsenen popülist politikalar sonucu artan ücretlerin halk arasında Batı tarzı tüketim kalıplarına karşı yarattığı talep artışı ve siyasilerin planlamadan ziyade kendi politikalarını sürdürme konusundaki isteklikleri televizyonun kuruluşuna giden sürecin devam etmesini sağlamıştır (Boratav, 2010: 384; Erol, 2010: 57; Sönmez, 2010: 9). Bu kapsamda, 9 Nisan 1963'te Almanya ile imzalanan teknik yardım anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye verilen stüdyo malzemelerinin 1966'da TRT tarafından Mithatpaşa Caddesinde kurulan stüdyoya yerleştirilmesiyle kapalı devre televizyon çalışmaları başlamıştır (TRT, 1966: 114). 1967 yılında zamanın TRT Genel Müdürü Adnan Öztrak, Yüksek Murakabe Kurulu üyeleri ve bazı davetliler için özel bir gösteri yapılmış, 16 Ocak 1967'de gerçekleştirilen bu gösterinin sonucunda yayınlara başlanması kararlaştırılmıştır (Akıllıoğlu vd., 1990: 26; Aziz, 1999:

24; Öngören, 1974/1976: 130). Böylece, aynı yıl yine Almanya’nın hibe etmiş olduğu televizyon vericisi Ankara’ya kurulmuş ve 1968 başında deneme yayınlarına başlanmıştır (TRT, 1966: 114).²

1960’larda, tıpkı DP döneminde olduğu gibi, ülkenin kalkınması ve halkın eğitiminde büyük roller üsteleneceği vurgulanan televizyonun milli güvenlik açısından da zorunluluk haline geldiği sık sık dile getirilirken, yukarıda bahsedilen daha temel gerekçeler ısrarla gözlerden uzak tutulmuştur. Eğitim ve kültür hizmetini toplumun her kesimine ulaştıracağı ve bu anlamda eşitlik yaratacağı vurgulanan televizyon temelde iktidarların ve burjuvazinin politikalarına en uygun araçlardan biri olarak görülmüştür. Yaşanan gelişmelere bakıldığında, Erol Mutlu’nun belirttiği gibi, Türkiye’de televizyonun kuruluşunun bahsettiğimiz yapısal nedenlere dayandığı görülecektir. Bu anlamda Türkiye’nin benimsemiş olduğu sanayileşme, kapitalist dünyayla eklemlenme ve bunların beraberinde getirdiği toplumsal dönüşüm televizyon gibi Batı’da rüştünü çoktan ispat etmiş ileri bir kitle iletişim aracının kaçınılmaz olarak Türkiye’ye girişini de beraberinde getirmiştir (1978: 7). Özellikle AP iktidarının 1960’ların ikinci yarısından itibaren televizyonu hararetle savunması bu gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Egemen sınıflar televizyonun siyasi ve toplumsal rolünün çoktan farkına varmışlardır ve bu işlevleriyle Türkiye’de de temel bir rol üstleneceğini düşünmektedirler. Emekçi sınıfların politikleştiği, giderek daha örgütlü ve bilinçli bir mücadeleye yöneldiği ve yaşanan toplumsal canlanmayla birlikte sorunların kamusal alanda daha fazla tartışılmaya başlandığı bir ortamda televizyon kitlelerin politikleşmesini engelleyecek temel araçlardan biri olarak görülmüştür. Televizyonun ilk yıllarında benimsenen yayıncılık anlayışının egemen sınıfların tepkisiyle karşılaşması da bu bağlamda daha anlaşılır olmaktadır. Buradaki temel çatışma, toplumda yaşanan hareketlenmeler ve hak taleplerinden güç alarak toplumsal sorunlara değinen bir yayıncılık anlayışı oluşturmaya çalışan ve demokratik bir yayıncılık geleneğinin oluşturulabileceğine inanç duyan programcıların televizyona yaklaşımı ile egemen sınıfların televizyondan beklentileri arasındaki çelişkidir. Ayrıca, yine bu, sanayi sermayesinin güçlendiği, politikaların belirlenmesinde temel aktör konumuna yükseldiği bir dönemdir. İç pazara ve teşviklere dayalı bir gelişme gösteren sanayi (Erol, 2010: 57; Keyder, 2003b: 316) için televizyon

² Öngören, televizyonun aslında ilk olarak İstanbul’da yayınlara başlamasının planlandığını, kendisinin de TRT Yönetim Kurulu üyesi Prof. Dr. Hıfzı Timur tarafından İstanbul’daki yayınları başlatmak için çağrıldığını, ancak Türkiye’ye geldiğinde bu kararın değişerek çalışmaların Ankara’da başlatılmış olduğunu gördüğünü belirtmektedir (Aktaran Aziz, 1999: 26).

da iyi bir pazar ürünüdür ve bu konuda toplumda çoktan ciddi bir talep yaratılmıştır. Dolayısıyla iktidarın bir an önce bu pazarı açacak adımları atması gerekmektedir. Özellikle İkinci Beş Yıllık Plan hazırlığı döneminde bu çabalar açık bir biçimde gün yüzüne çıkmıştır.

Televizyonun programcılık açısından hazırlıklar yapılmadan alelacele yayınlara başlatılması da yukarıda bahsedilen gelişmelerin bir sonucudur. TRT Televizyon Eğitim Stüdyosu 1 Ekim 1967'de kapalı devre yayınlara başlamıştır. Bu tarihten itibaren her cuma deneme yayınları yapılmıştır (Aziz, 1999: 23; Öngören, 1974/1976: 138; Tamer, 1983: 49). Kurs ve kapalı devre yayın denemeleri sürerken Televizyon Müdürü Semih Tuğrul görevden alınmış ve yerine 6 Ekim'de Mahmut Tali Öngören atanmıştır. Üç aylık kursun ardından TRT Yönetim Kurulu, Program Dairesi yöneticisi Mahmut Tali Öngören'e bile haber vermeden deneme yayınlarının 31 Ocak 1968'de başlatılmasına karar vermiştir (Cankaya, 2003: 76; Öngören, 1975a: 29; Öngören, 1974/1976: 143-145; Tamer, 1983: 49-50). Bu karar TRT yönetiminin de, tıpkı DPT gibi, bu dönem giderek iktidarın nüfuzuna girdiğini göstermektedir. Egemen sınıfların sözcülüğünü üstlenen AP en başından beri planlamanın sosyal hedefleri öne çıkaran ve köklü reformlar talep eden yaklaşımından rahatsızlık duymaktadır. Dolayısıyla, bu dönemde, AP iktidarı planlamanın mantığını değiştirmeyi başarmış ve sosyal hedefleri geri plana itmiş, özel kesimi desteklemeyi ön plana çıkarmış, planlamayı projelere hapsederek, teşvik ve sübvansiyonlarla zengin yaratma yolunu politikaların temeline oturtmayı başarmıştır (Boratav, 2005: 127; Küçük, 1975: 298-299; Kuruç, 2010: 360). DPT'nin İkinci Planla birlikte AP'nin birçok projesi gibi, televizyona da onay vermesi bu bağlamda anlaşılır olmaktadır. TRT yönetiminin de, henüz gerekli hazırlıkların yapılmamış olduğu bilinmesine rağmen televizyona onay vermesi benzer bir gelişmenin -iktidarın televizyon konusundaki ısrarına bir an önce cevap verme ihtiyacının- bir sonucudur. Bu aceleci tutum nedeniyle, ne TRT içinde ne de diğer ilgili birimlerde televizyonun konumu belirlenmemiş, bunun için gerekli örgütlenme gerçekleştirilmemiş ve öyle ki televizyon için yetiştirilen personelin kadroları bile çok sonra, yayınlara başladıktan 18 ay sonra, verilmiştir (Öngören, 1974/1976: 140-141).

2. TELEVİZYON SAVUNUCULUĞUNDAN KARŞITLIĞINA AP İKTİDARI

Daha önce belirtildiği gibi, 1960'ların ikinci yarısı Türkiye'de de televizyon şebekesinin kurulmasının artık zaruri olduğunun yoğun bir biçimde dile getirilmeye başlandığı bir dönemdir. Bu dönemde televizyonun baş savunucusu AP hükümetidir. Ordunun siyasete doğrudan müdahil olmaktan

uzaklaştığı ve ekonomik açıdan rahat bir sürecin yaşandığı 1960’ların ikinci yarısında iktidara gelen AP savunduğu projeleri hayata geçirecek gücü de kendinde bulmuştur (Eroğul, 2003: 146-147). Başbakan Süleyman Demirel tam da bu dönemde “Türkiye’de televizyonun artık bir zaruret haline geldiğini” sık sık dillendirmeye başlamıştır (Milliyet, 14.04.1967: 1). AP’nin İkinci Plan’a dahil etmek istediği köprü ve televizyon projeleri bu dönemin en çok tartışılan girişimleridir. Demirel hükümetinin bu girişimleri İkinci Plan’da karşımıza çıkan ve bundan sonraki süreçte de gerek siyasilere, gerekse plancıların zihnine yerleşen “Ülkeyi bir ‘Projeler Türkiye’si’ gibi görme alışkanlığı”nın bir yansımasıdır (Kuruç, 2010: 360).

Televizyonun kurulması ve yaygınlaştırılmasının özellikle eğitim ve ülkenin dil ve kültür birliğinin sağlanması açısından kaçınılmaz olduğu ön plana çıkarılmakta, bu açıdan, ilk aşamada doğu ve güneydoğu bölgelerinde kurulmasının önemine vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşım, tıpkı radyo gibi, televizyonun da yalnız halkın eğitiminde değil, Türkiye’de yaşayan halklara ulusal bilincin aşılmasında etkin bir araç olarak kullanılmak istendiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, 1960’ların artan toplumsal hareketlenmeleri bir toplumsal kontrol ve yönlendirme aracı olarak kullanılabilmesi düşünülen televizyonun iktidarlar açısından gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu kaygılar, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu’nda yapılan, televizyonun milli güvenlik açısından da elzem hale geldiği, gerek ülkenin tanıtımı ve propagandasında gerekse iç sorunları halletmede önemli bir rol üstleneceği yönündeki vurgularda yansımasını bulmaktadır (DPT, 1966: 234-235). Bu gelişmeler bir yandan televizyonun kurulması ve yaygınlaştırılması için meşru bir zemin hazırlama çabalarını gösterirken, diğer yandan da henüz başlamamış olan televizyon yayınlarının sınırlarının egemen sınıflar tarafından daha işin başında belirlendiğini göstermektedir.

İktidarın ısrarlı tutumu sonucu, İkinci Plan’ın başlangıç yılı olan 1968’de deneme yayınlarına başlanmıştır. Ancak, hükümetin televizyon yayınlarının başlatılması için ortaya koyduğu istek kısa sürede yerini hayal kırıklığı ve TRT ile girilen ciddi bir çatışmaya bırakmıştır. Bu nedenle, tüm girişimlere rağmen, televizyon uzun yıllar yalnızca Ankara’dan deneme yayınları yapmaya mahkûm edilmiştir. Dolayısıyla İkinci Plan dönemi Türkiye’deki televizyon şebekesinin planlamasının yapılması, bu konuda raporlar hazırlanması ve gerekli etütlerin yapılmasıyla geçirilmiştir. 1960’ların sonlarında ülkede yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal krizle uğraşmak durumunda kalan AP iktidarı, bir yandan televizyonun yaygınlaştırılması için gerekli yatırımları gerçekleştirmezken, diğer yandan da mevcut haliyle

televizyonun ülke açısından ciddi bir tehdit olduğunu dillendirmeye başlamıştır. Öyle ki Devlet Bakanı Turhan Bilgin: “bugünkü programlarıyla televizyonu yaygınlaştırmak bir cinayet olacaktır, bunu yapmak rejimin temellerine dinamit koymaktan farklı değildir” diyerek hükümetin TRT Televizyonu karşısındaki sert tutumunu gözler önüne sermiştir (Milliyet, 30.05.1970: 11). Ülkenin içine sürüklendiği ekonomik kriz ve benimsenen sanayileşme politikalarının tıkanma noktasına gelmesi iktidarın televizyon karşısındaki tutumunu daha da sertleştirmesine yol açmıştır. Yaşanan kriz sermayenin üretim yapmasını ve yatırdığı sermayeyi işletmesini engellerken, iç pazarda yaşanan tıkanma üretilen malların satılmasını da engellemiştir (Küçük, 1975: 337). Bunlar, tam da bu dönem hayata geçirilmeye çalışılan televizyon projesi önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. İç pazarı canlandırma umuduyla girişilen televizyon yatırımlarının gerçekleştirilmemesi sanayi sermayesinin beklentilerinin de ertelenmesi anlamına gelmiştir. Dolayısıyla televizyon üretimi için ilk fabrikanın 1967’de kurulmasına ve 1967-1971 arasında buna iki fabrika daha eklenmesine rağmen, bunalımın aşıldığı 12 Mart sonrasına kadar çok sınırlı kapasitelerde üretim yapılmış ve beklenen sıçrama gerçekleştirilememiştir (Hüner, 1978: 53). Bu kriz ortamında televizyon da kendisine yaygınlaşma ve pazar imkânı bulamamıştır. Aynı süreçte, burjuvazi içinde yaşanan kırılmanın da su yüzüne çıkmasıyla giderek daha sıkıntılı bir duruma sürüklenen AP iktidarı için özerk TRT’nin ve özellikle televizyonun kontrol altına alınması ertelenemez bir hale gelmiştir. TRT-iktidar çatışmasının bu dönemde zirve yapması bu anlamda tesadüf değildir. Ayrıca giderek bilinçlenen ve örgütlenen emekçi sınıflar ile öğrenciler arasında yükselen hareketler karşısında radyo ve televizyonun giderek daha fazla kontrol altına alınması ihtiyacı güçlü bir istek ve gereklilik olmaya başlamıştır. Batı toplumlarında “tüketimi arttırıcı, boş zamanı dolduran ve bireyselliği teşvik eden bir araç” olarak çoktan rüştünü ispat etmiş olan televizyon (Hickethier, 2008: 74-75), Türkiye’de de emekçi sınıfların politikleşmesini engelleyecek ve siyasi amaçlara hizmet edecek bir araç olarak görülmüştür. Ancak, özerk TRT yönetiminde televizyonun bu amaca hizmet etmeyeceği kısa sürede anlaşılmış ve bundan duyulan tedirginlikle yoğun bir baskı dönemi başlatılmıştır. Tüm bunlar, televizyonun bilinçli bir biçimde sınırlı bir yapıda tutulmasında ve yayımlar üzerinde kurulan aşırı baskıda yansımaları bulmuştur. Televizyon Müdürü Öngören, AP’nin artan baskı politikası nedeniyle TRT’nin televizyon yayınlarını geliştirmesine imkân vermediğini, 30 Mayıs 1970’te televizyonda yaptığı konuşmada dile getirmiştir. “Tarafsız yayın yapma, Türkiye halkını aydınlatma ve düşünmeye sevk etme, onlara gerçekleri gösterme amacından başka gayeleri”nin olmadığını, bu yolda ısrarla direttikleri için de her türlü suçlamalara maruz kaldıklarını belirten Öngören, bu durumdan rahatsızlık duyan AP iktidarının

Ankara Televizyonuna haksız suçlamalar yönelttiğini ve teknik açıdan geliştirilmesi, halka yaygınlaştırılması için hiçbir girişimde bulunmadığını, aksine engeller ürettiğini dile getirmiştir (2002: 376, 378).

Yalnızca Ankara’ya yayın yapmasına ve içinde bulunduğu ciddi teknik yetersizliklere rağmen, televizyon karşısında artan siyasi baskılar kurum içinde de yansımaları bulmuş, TRT yöneticileri arasında televizyon yayınlarına karşı mesafe ve kuşku artarken, program denetimi daha sıkı bir biçimde yapılmaya başlanmıştır. 22.12.1969’dan itibaren televizyon programlarının da denetlenmesine başlanmıştır (Akıllıoğlu vd. 1990: 33; TRT, 1970: 24). Ocak 1968’de yayınlara başlayan televizyon programlarının ancak Aralık 1969’da denetimden geçirilmeye başlanması dikkat çekicidir. TRT 1964’ten itibaren bünyesinde her ne kadar bir denetleme birimi bulundursa da, bu birimi sıkı bir kontrol mekanizması olarak devreye sokmamıştır. Ancak, televizyonun 1969’un sonlarına doğru neredeyse en çok konuşulan ve eleştirilen araç konumuna gelmesiyle birlikte TRT’nin üzerindeki baskılar artmış ve kurum denetim mekanizmasını çok katı bir biçimde devreye sokmuştur. Bu gelişme iktidarın özerk TRT’ye 12 Mart’tan çok önce sızdığını ve kurum üzerinde etkin olmaya başladığını göstermesi açısından da önemlidir.

Bu ortamda sürekli bir bütçe sıkıntısı içinde bırakılan TRT, 1971 yılına kadar planladığı yatırımları büyük ölçüde gerçekleştirememiştir. Örneğin, 1969 genel yatırım planının yalnızca %58’ini gerçekleştirebilmiştir (TRT, 1970: 37). Dolayısıyla bu yatırımlar içinde televizyon için herhangi bir bütçe ayrılmamıştır. Kurum gerekli döviz temin edemediği için yatırımlar 1970’te de aksamıştır. TRT ihtiyacı olan dövizin temini için Sanayi Bakanlığına başvurmuş, ancak bir sonuç alamamıştır (TRT, 1971: 29). Siyasi iktidarla yaşadığı çatışma ortamında bu talebe bir yanıt alması da pek mümkün değildir.

TRT’nin hükümetten gerekli yardımı alamaması, onu başka kaynak arayışlarına yöneltmiştir. Bu arayışta fiyatlarını Yönetim Kurulu kararıyla kendi belirleyebildiği reklamlar ön plana çıkmıştır. *TRT İlan ve Reklam Yayınlarında Uygulanacak Esaslar* adındaki ilk tarife 13.6.1965 tarih ve 244 sayılı kararla kabul edilmiş ve 1.8.1965 tarihinden 1971 yılına kadar geçen sürede ara ara tarifelere zam yapılarak uygulanmıştır (TRT, 1969: 41). Bu arada, 1970’lerle birlikte, henüz deneme yayını yapmasına karşın televizyonun çok masraflı olduğu ve giderlerinin karşılanması için reklam yayınlarına başlanması gerektiği de sık sık dillendirilmeye başlanmış, bu çerçevede TV

Reklam Esasları Tasarısı çalışmalarına başlanmıştır (TRT, 1970: 85). Ancak TRT bu dönem radyo reklamlarına verdiği öneme rağmen, giderlerini karşılayacak ve yatırımlar için gerekli bütçeyi sağlayacak bir gelir elde edememiştir.

Bunun yanı sıra, kurum bir başka gelir kalemi olan ruhsat ücretlerine yönelmiştir. 1968’de ruhsatname karşılığı ücret ve cezalara ilişkin yeni bir tarife tasarısı hazırlanmıştır. Ancak, yaşanan siyasi çatışmalar, bu tasarının da yürürlüğe konmasını engellemiştir (TRT, 1969: 41). Böylece iktidar bir yandan genel bütçeden TRT’ye ayrılan paraları ödememekte diretirken, diğer taraftan da TRT’nin başka kaynaklardan gelir elde etmesini engellemeye çalışmıştır. Graham Murdock, yayıncılık gibi “merkezi kamusal” bir alandan kimin, hangi amaçlarla ve ne kadar yararlanacağını özellikle sistemin finansmanına bağlı kıldığını vurgulamaktadır (2001: 120). Türkiye’de yaşanan gelişmeler de bu durumu doğrular niteliktedir. 1965 sonrası dönemde TRT’nin sürekli bir ekonomik kriz yaşaması ve hükümetlerin TRT’ye ayrılan bütçeyi bir denetim mekanizması olarak kullanmakta ısrar etmesi bunun en açık göstergesidir. Özden Cankaya’nın da belirttiği gibi, kurumun mali açıdan baskı altında tutulması iktidarlar açısından en kolay kontrol ve müdahale yolu olarak benimsenmiştir (2003: 64).

3. TRT-İKTİDAR MÜCADELELERİ VE YENİ BİR MÜCADELE ALANI OLARAK TELEVİZYON

1960’ların sonlarında özellikle televizyon yayınları etrafında yoğunlaşan yayıncılık mücadele ve tartışmaları, aslında, 1964’te özerk TRT’nin kurulmasıyla başlamıştır. İdarenin denetiminden uzak, demokratik bir yönelişi destekleyecek bir yapıda teşkil edilmeye çalışılan bu kurum kısa sürede egemen sınıfların hedefi haline gelmiş ve televizyonun ilk yıllarında benimsenen yayıncılık anlayışıyla bu tepki daha da artmıştır.

TRT eleştirilerinin ve mücadelelerinin başlangıcı, AP iktidarlarının da başlangıcı olan 1965 yılıdır. İnönü’nün istifa ettiği ve yerine Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında dördüncü koalisyon hükümetinin kurulduğu bu dönemle birlikte, sola ve 1961 Anayasasının getirdiği demokratik hak ve örgütlere karşı açık bir karşı duruş sergilenmeye başlanmıştır. Gerçi İnönü liderliğinde kurulmuş olan koalisyon hükümetleri de hemen her zaman solun güçlenmesinden tedirgin olmuştur, ancak sola ve demokratik hak ve kazanımlara yönelik açık baskılara yönelmemiştir. Dördüncü koalisyon hükümeti bu onayın başlangıcı olmuş, AP komünizmle mücadelede kararlı oldu-

ğunu, sınıf mücadelesine izin vermeyeceğini hemen her fırsatta dile getirerek, karşı olduğu her kesim ve kurumu komünistlikle suçlamıştır. Dördüncü koalisyonla ağırlığını arttıran sola karşı baskılar, Demirel hükümeti döneminde zirvesine ulaşmıştır (Ahmad, 1996: 190-191, 197). Hükümetleri ve benimsenen politikaları eleştirme gücüne sahip olan özerk TRT’nin bu dönemde iktidarların doğrudan hedefi haline gelmesi, egemen sınıfları huzursuz etmesi pek şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda, 1965 yılı ve sonrası TRT’nin partizan yayınlar yaptığının daha çok vurgulanmaya başlandığı ve dolayısıyla TRT Kanununun yeniden ele alınması gerektiğinin ileri sürüldüğü bir dönem olmuştur. Bu dönem radyoların partizanlık yaptığı iddialarının yanı sıra, TRT’nin sola kaydığı, toplumda sınıfsal çatışmayı teşvik eden yayınlar yaptığı, komünizm propagandası yaptığı, özerklik zırhının arkasına saklanarak “devlet içinde devlet” gibi davrandığı, bütçesini israf ettiği ve yolsuzluklara bulaştığı eleştirilerinin de dile getirilmeye başlandığı bir dönem olmuştur. TRT’de sol örgütlerin ve sendikaların bildirilerine yer verilmeye başlanması egemen sınıfların rahatsızlıklarını daha da arttırmıştır. TRT’nin, yaşanan toplumsal ve düşünsel canlanmaya katkı yapacağı ve sorunların kamusal bir tartışma ortamı bulmasına zemin hazırlayacağı düşüncesi tedirginliği arttırmıştır. Bu nedenle de TRT’nin özerk dönemi çok yoğun eleştiri ve baskılara neden olmuştur. Ataay’ın belirttiği gibi, “egemen sınıfların demokratik rejimin yerleşmeye başlamasına karşı gösterdiği tutucu reaksiyonla belirlenen” bu dönemde, hemen her alandaki demokratik yönelişin önü alınmaya çalışılmıştır (2006: 56).

Bu bağlamda, 1960’ların ikinci yarısı, anayasada verilen demokratik hak ve özgürlükler ile oluşturulan özerk kurumların burjuvazinin gereksinimleriyle bağdaşmadığının iyiden iyiye belirginleşmeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle, 1965 yılı, sanayi sermayesinin 1960’ların başında sınıf içi mücadelede tarım sermayesine karşı bir zafer kazanmak ve iktidarı ele geçirmek için ittifak yaptığı muhalefete ve özellikle işçi sınıfına sırtını döndüğü bir dönem olmuştur. Bununla birlikte, AP iktidarının ilk yıllarında Türkiye’nin iktisadi açıdan rahat bir dönem yaşaması baskıcı ve müdahaleci bir yöneliş ortaya çıkışını ertelemiştir. Ancak 1960’ların sonunda yaşanan krizle birlikte AP uzun süredir yakındığı engelleri kaldıracak adımları atma ihtiyacı duymaya başlamıştır. Böylece, ilk yıllarında benimsemiş olduğu demokratikleşme ve siyasal liberalleşme sürecini de terk etmiştir (Eroğul, 2003: 146, 151; Savran, 2010: 176-177, 180). Bu bağlamda, TRT ve diğer demokratik oluşumlar için asıl tehlike çanları da sermaye sınıfında yaşanan bölünmenin belirginleşmeye başladığı ve burjuvazinin parlamenter hâkimiyetini daha fazla sürdüremeyeceğini hissetmeye başladığı 1969 sonrası dönemde çalmaya başlamıştır. Örneğin 1965 yılından beri yeni bir TRT

Kanunu hazırlığı içinde olduğunu dile getiren AP, bahsettiği tasarımı ancak Nisan 1969'da Meclis gündemine getirmiştir. Bu açıdan, Türkiye'de sınıfsal hatların daha da belirginleştiği, egemen blok içinde ciddi bir kırılmanın yaşandığı, işçi sınıfının yoğun bir örgütlenme, bilinçlenme ve mücadele geleneğini oluşturduğu bu dönemde (Boratav, 2010: 327; Küçük, 1975: 88; Zürcher, 2007: 367), TRT müdahalelerini devletin giderek hareketlenen ve heterojen yapısı belirginleşen toplumu kontrol altına alma ve yönlendirme ve iktidarın kontrolü kaybetmeme çabalarının bir yansıması olarak görebiliriz. Bu anlamda, TRT'nin ülke güvenliği ve birlik beraberliği için bir tehdit olduğu vurgularının bu dönemde yükselmesi tesadüf olmasa gerekir (CS, 8.2.1967, B. 33, O. 1: 1162-1164; CS. 21.10.1968, B. 74, O. 2: 602). Egemen sınıfları en çok rahatsız eden şey, özellikle, şehirlere göç eden kitlelerin politikleşmeye başlamalarıdır. TRT'nin bu politikleşmeye katkı yapan bir araca dönüşebileceği düşüncesi ise tedirginliği daha da arttırmaktadır. Tüm bunlar, AP iktidarının TRT ısrarını daha yoğun sürdürmesine yol açmıştır. Süleyman Demirel 1969'da hükümet programını okurken bu konuya da yer vermiş, açık bir dille halktan kendisine Anayasayı değiştirme gücü vermemelerini istemiştir (CS. 11.11.1969, B. 5, O. 2: 251, 273-274).

AP Hükümetinin ısrarlı yıpratma politikası ve baskıları karşısında toplumun çeşitli kesimlerinden tepkiler yükselmiştir. Ancak bu tepkiler özerk TRT'yi korumaya ve iktidarı caydırmaya yetecek kadar kuvvetli ve örgütlü bir biçimde dile getirilmemiştir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın-Yayın Yüksek Okulu öğrencileri hükümetin anayasaya aykırı ve birçok alanda toplumsal kazanımları geri almayı amaçlayan tasarılarını ve bu konudaki ısrarlı tutumunu boykot kararı almıştır. Hükümetin hazırladığı yeni TRT Kanun Tasarısı karşısında olduklarını, bu tasarının TRT'nin özerkliğini kaldırmaya yönelik olduğunu ve Anayasaya aykırı olduğunu ileri süren öğrenciler 21.03.1969 tarihinde yaptıkları forum sonunda bu ve benzer haksız uygulamaların hayata geçirilmemesi için boykot kararı almış ve bir boykot komitesi kurmuşlardır. TRT'nin tarafsızlığa saygılı olduğunu ve bu çizgide yayınlarını sürdürmeye çalıştığını savunan bu komite Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Senatosu Başkanı, Millet Meclisi Başkanı ve siyasi parti genel başkanlarına telgraflar çekmiş, içinde TRT Kanunu'na ait tasarının da bulunduğu bu anti-demokratik tasarıların kanunlaşmasına engel olunmasını istemişlerdir (Milliyet, 22.3.1969:1, 7). Boykot Komitesinden bir grup öğrenci 31 Mart 1969'dan itibaren TRT önünde "Özerklik Bekçiliği" nöbeti tutmaya başlamıştır (Cumhuriyet, 1 Nisan 1969: 1). Basın Yayın Yüksek Okulu öğrencilerinin yanı sıra, öğretim üyeleri de AP'nin TRT Kanununu değiştiren tasarısı hakkında görüşlerini bildirdikleri, *TRT Kanununu Değiştirme Tasarısı Hakkında Basın Yayın Yüksek Okulu Raporu* başlıklı bir

bildiri yayınlamışlardır. Basın Yayın Yüksek Okulunun Akademik Kurulu tarafından kaleme alınan bu metinde, getirilmek istenen değişikliklerle AP iktidarının özerkliğe şeklen bağlı kalarak TRT’yi kontrol altına almak istediği, kamuoyunu serbestçe oluşturmada TRT’nin elini güçlendirecek ve bir bütün olarak sağlanması gereken program yapımı, yönetim ve mali alandaki özerkliği zedeleyici bir düzenleme peşinde olduğu vurgulanmıştır (1969: 3-8). Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyelerinden Mümtaz Soysal “Tasarıyı hazırlayan uzmanların özerklik ve demokratiklik kavramlarını birbirlerine karıştırdıklarını” öne sürerek eleştirilerini dile getirirken, Türk-İş Genel Sekreteri Halil Tunç da “Tasarı kanunlaşır, Türk-İş’in Yönetim Kuruluna üye vermeyeceğini” belirtmiştir (Milliyet, 22.3.1969: 7).

AP’nin girişimleri, Türkiye’de özerkliğin ve tarafsızlığın sıkıştırılmak istendiği çerçeveyi ortaya koyar niteliktedir. TRT’nin tarafsızlığı tamamen statükocu bir anlayışa sıkıştırılmak istenmekte ve TRT’ye “devletin bütünlüğüne kast edenlerle” mücadele etme görevi biçilmektedir. Kendilerini TRT’nin ve özerkliğin savunucusu olarak konumlandıran siyasiler, TRT yalnızca siyasi tarafsızlık anlamında özerk olduğu müddetçe ona tahammül etmiş, iş toplumsal sorunları ele almaya ve bu konular üzerine yayınlar yapmaya gelince şiddetle TRT’ye karşı çıkmış, onu devlet içinde devlet gibi hareket etmekle suçlamışlardır. Zaten TRT’ye biçilen özerklik de daha en başından siyasi sınırların ötesine uzanmayan ve egemen sınıfların çıkarlarıyla çelişkili bir yapılanmaya yol açmayacak bir anlayışla biçimlendirilmişti. Egemen sınıflarca gözlerden uzak tutulmaya çalışılan toplumsal sorunların ancak özerk bir yapıda gündeme getirilebileceğini belirten Öngören de, TRT’ye verilen özerkliğin muğlak bırakıldığını ve bu nedenle de kurumun en başından müdahalelere açık bir yapıya mahkûm edildiğini belirtmektedir. Bununla birlikte TRT etrafındaki çatışmalar özerkliğin toplumsal açıdan ele alınmasını en başından itibaren istemeyen egemen sınıflarla, özerk TRT’yi topluma yakınlaştırmaya çalışan programcılar ve sivil toplum kesimlerinin yayıncılığa yaklaşımlarındaki temel farklılıktan kaynaklanmaktadır (1975b: 8). Ancak, tüm çabalara rağmen, gerek kurum içinden gerekse iktidardan gelen baskılar nedeniyle radyolar ve televizyon toplumu bütünleşmemiştir (Gülizar, 1994: 173-174). TRT de, önceki dönemlerde olduğu gibi, yayıncılık konusunda paternalist anlayışı sürdürmüştür (Mutlu, 1999: 26). Ayrıca, AP’nin ısrarlı tutumuna rağmen, giderek hareketlenen siyasi ve toplumsal ortamlarla birlikte, egemen sınıf içindeki kırılmanın da gün yüzüne çıkmasıyla, TRT Tasarısı’nı gerçekleştirmek de mümkün olmamıştır.

4. TELEVİZYON YAYINLARI, TEPKİ ÇEKEN PROGRAMLAR VE YOĞUNLAŞAN BASKILAR

Türkiye’de yayıncılık üzerine yürütülen tartışma ve eleştirilerin çerçevesi 1968’le birlikte büyük ölçüde televizyona kaymış ve tartışmalar televizyon yayınları ve yatırımları üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. Bülent Çaplı, yeni bir iletişim aracı olarak halkın televizyona yoğun ilgi göstermesi ve yöneticilerin televizyonun halk üzerinde doğrudan etkisi olduğu yolundaki inançlarının bu tartışma ve mücadelelerin artmasında etkili olduğunu ve bu nedenlerle iktidarların TRT’yi denetim altına alma arzularının daha da yoğunlaştığını belirtmektedir (2003: 292). Soğuk Savaş televizyonu politik bir kimliğe kavuşturmuş ve tıpkı radyo gibi, televizyona da toplumsal hayatta üstleneceği temel siyasi ve toplumsal roller yüklenmişti. Böyle bir dönemde devletlerin televizyon karşısındaki tutumlarının giderek daha kontrolcü bir yapıya bürünmesi kaçınılmazdı (Adamou, 2008: 84-86; Hickethier, 2008: 74-75). Dolayısıyla televizyon yayıncılığını geç başlatan Türkiye’nin önünde bu anlamda model alacağı yapılanma ve yaklaşımlar çoktan şekillenmişti. Ayrıca, uzun yıllar radyonun yoğun bir tartışma konusu olduğu ve “aykırı iletişim” vurgusu ön plana çıkarılarak sürekli kontrol altında tutulduğu bir ülkede televizyona yönelik bu egemen kontrol arzusunun yeni olduğu da pek söylenemez. Belki televizyon yeni bir araçtı, ancak yayıncılığa yüklenen roller ve amaçlar radyodan çoktan devralınmıştı. 1960’ların canlanan toplumsal ve düşünsel ortamı ve artan hareketlenmelerden duyulan endişe ise bu isteği daha da arttırmaktaydı. Televizyonun, yalnızca Ankara’ya, o da 35 kilometrelik bir kapsama alanıyla, yayın yapabildiği, hem teknik hem de programcılık anlamında birçok sorunun söz konusu olduğu, bunların giderilmesi için gerekli kaynakların bir türlü temin edilemediği ve çok az kişinin elinde bir televizyon alıcı cihazı bulunduğu bir dönemde böylesine ses getirmesi, iktidar çevrelerinin yoğun tepkisine ve baskısına maruz kalması ve sert bir mücadelenin konusu olması bu bağlamda anlaşılır olmaktadır. Böylece, televizyon yayıncılığının 1968-1971 yılları arasını kapsayan ilk dönemi Türkiye yayıncılık tarihinde en yoğun mücadelelerin yaşandığı, televizyon yayıncılığının daha en başından ciddi bir baskı altına alınarak kontrol altına alınmaya ve egemen sınıfların beklentilerine uygun bir yapıya kavuşturulmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur.

TRT Televizyonunun ilk dönem programcılığının gelişmesinde kurumun özerk yapısının ve özellikle ilk televizyon ekibinin kurum içinde de özerk bir anlayış benimsemesinin büyük payı vardır. Ankara Televizyonu Müdürü Mahmut Tali Öngören, televizyonun bu şekilde ortaya çıkmasında

ilk dönem programcı kadrosunun büyük bir rolü olduğunu, Emil Galip Sandalcı, Varlık Özmenek, Adem Yavuz gibi isimlerin öncülüğünde gerçekleştirilen programcılığın Türkiye’de demokratik bir yayıncılık anlayışının şekillendirilmesi yolunda atılan en önemli adım olduğunu belirtmektedir. İşte bu mücadele ortamında TRT’nin programları hemen her gün sert eleştiriler almış, büyük tartışmalara yol açmış, hem programlar hem de onları hazırlayanlar hakkında davalar açılmış, soruşturmalar yürütülmüş ve çalışanlar çeşitli boyutlarda baskılara maruz bırakılmıştır (2002: 20). Bunlar karşısında, özellikle kurum içinden yükselen bir özerklik mücadelesi ortaya çıkmıştır (Öngören, 1979: 4).

Türkiye’de televizyonun kurulması için atılan adımların ilk yayınlar başlamadan çok önceye dayanmasına ve gerekli teknik malzemenin ülkeye getirilip yayınlar için hazır hale getirilmesine rağmen, programlar konusunda TRT hiçbir hazırlık yapmadan yayınları başlatmıştır. Öngören, kısa süren hazırlık sürecinde yeterli program temini için TRT yönetiminin özellikle Amerikan dizilerini bolca almak istediğini, ancak kendisinin bu duruma itiraz ettiğini, bunun yerine toplumu uyuracak programlar yapılabileceğini savunduğunu belirtmektedir (2002: 17). Öngören, daha en başından televizyon yayıncılığının “toplumun ve Anadolu’nun ihtiyaçlarına cevap verecek biçimde” şekillendirilmesi gerektiğini düşünmektedir (1968: 12), dolayısıyla yayın içeriklerinin belirlenmesi konusunu önemsemektedir. Öngören’in bu tutumu ilerideki birkaç yıl içinde televizyon yayıncılığının alacağı şekli göstermesi açısından önemlidir. Gerçekten de televizyonun ilk döneminde yerli yapımların yayına ağırlık verilecek, teknolojisinin yanı sıra içeriğinin de tamamen yabancı olmaması ve toplumun ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi için çaba harcanacaktır. Aziz, televizyonun ilk deneme yayınlarına bakıldığında bile, dönemin televizyon yönetici ve yapımcılarının televizyonu bir eğlence aracından ziyade, toplumun eğitimine ve kültürel seviyesini arttırmaya hizmet edecek bir araç olarak gördüklerinin rahatlıkla anlaşılabileceğini belirtmektedir (1999: 28).

Televizyonun ilk ekibi radyonun kullanımına tanıklık etmiş isimlerdi. Radyo, egemen sınıflarca önemsenen ve toplumu biçimlendirme ve yönlendirme amacıyla kullanılan bir araçtı ve sürekli bir siyasi çatışma alanına dönüştürülmüştü. Radyo programlarının büyük ölçüde eğlenceye dönük olarak hazırlanması, toplumsal sorunlardan uzak tutulması egemen kesimlerin radyodan kendi çıkarları doğrultusunda yararlanma isteklerinin bir sonucu olarak uygulanagelen yaygın bir yöneliş olmuştu (Kocabaşoğlu, 2010). Radyo konusunda yaşanan tecrübeler sıkı denetim mekanizmalarının

gerekliliğinin çoktan farkına varılmasına yol açmış ve 1960'lara gelindiğinde gerek kurum içi, gerekse kurum dışı denetim mekanizmaları devreye sokulmuştu (Akıllıoğlu vd., 1990: 27; Cankaya, 2003: 72-73; Mutlu, 1979-1980). Bu ortamda televizyonun ilk yönetici ve programcıları, radyoya da örnek teşkil edecek, özerk, toplumla yakınlaşan bir yayıncılık anlayışı oluşturma çabası içine girmişlerdi. TRT'ye yönelen baskı ve eleştirilerin televizyon etrafında yoğunlaşma nedeni de buydu. Örneğin TRT'nin kurduğu denetim mekanizması 1960'ların sonuna kadar pek devreye sokulmamış, birçok program hakkında soruşturma açılrsa da, hiçbir radyo programcısı mahkemeye düşmemiş ve kurum tarafından cezalandırılmamıştı (Esen, 2009). TRT Yönetiminde denetim arzusunun artması televizyonun yayınlara başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştı. 1968'de yayınlara başlayan televizyon programları için 1969 yılına kadar herhangi bir resmi denetim işlemi gerçekleştirilmezken, televizyonun kamuoyunda çok yoğun bir biçimde tartışılmaya başlanması ile birlikte 22.12.1969'dan itibaren televizyon programları için de denetim mekanizması devreye sokulmuştur (TRT, 1970: 24). Bu tarihten itibaren TRT'nin program denetimi programcılar üzerinde sıkı bir kontrol ve baskı mekanizmasına dönüştürülmüştür. TRT'nin ilk program denetçilerinden Ağaoglu, 1969'a geldiğinde denetim mantığının "programların doğruluğunu kontrol etme ve kalite düzeyini gözetme yerine 'polis denetimi' yani sansür mekanizması"na dönüştürüldüğünü belirtmektedir (2004: 9).

TRT, programlar için kurum içi denetim mekanizmalarını devreye sokmasına rağmen eleştiriler kesilmemiş, hatta artarak devam etmiştir. TRT yönetimi, özerklik savunusu yapıyor görünümüne rağmen, kurum içi denetimi ve baskıyı giderek daha belirgin bir hale getirmiştir. Bu süreçte özellikle "gizli denetim" yapılarak birçok program daha hazırlanmadan engellenmiş, programcılar yönetim tarafından cezalandırılmaya başlanmışlardır (Ağaoglu, 2004: 9-10, 55). Bu denetim baskısı, iktidarın eleştirilerinin çoktan kurum içine sirayet ettiğini ve TRT'nin yöneticileri arasında, iktidarla iyi geçinmek adına, 1968 yılına kadar Danıştay nezdinde yürütülen özerklik savunusu yerine, iç denetim ve baskı mekanizmalarını devreye sokma anlayışının benimsendiğini göstermektedir. TRT'nin benzer uygulamaları ilerleyen yıllarda artarak devam edecek, yönetim birçok personeline iktidardan önce kendisi ceza vermeyi uygun görecektir. Adnan Öztrak'ın 4.7.1970 tarihinde yayınladığı 406 sayılı "Radyolarda yayınlanacak programların merkez denetimden geçirilmesi hakkında tamim" TRT yönetiminin denetim konusunda kararlı olduğu göstermektedir. Bu tamimde, denetimden geçirilmeden yayınlanan programlara kesin bir dille son verilmesi istenmektedir.

İlk yayın döneminde televizyonda yapılan açık oturumlar en çok tepki çeken programların başında yer almıştır. Bu açık oturumlarda toprak reformu tartışmalarından, yatırımlarda karayollarına ağırlık verilmesinin eleştirilmesine, öğrencilere karşı iktidarın tutumundan, okul baskılarının tüm ayrıntılarıyla ele alınmasına kadar ülke gündeminde yer alan birçok konu işlenmiştir. Ayrıca, toplumdaki mevcut gelir dağılımı eşitsizliğini gözler önüne seren, bölgeler arası eşitsizliği görünür kılan programlar da yayınlanmıştır. Tüm bu programların o dönem için ne toplumun ne de iktidar çevrelerinin alışık olmadığı türden yayınlar olması, tepkilerin de o ölçüde sert olmasına yol açmıştır. Bu programlarla birlikte TRT daha yoğun bir biçimde komünistlik yapmakla suçlanmaya başlanmıştır (Öngören, 2002: 18). Tepki çeken programların başında Türkiye’nin yoksulluğunu sergileyen yayınlar gelmiştir. Bu yayınlar, özellikle 1960’ların sonunda bozulmaya başlayan istikrar ortamında işçi kesimi ile sermaye kesimi arasındaki toplumsal uzlaşmayı bozacağı endişesiyle eleştirilmiştir. Televizyonun gelir dağılımındaki adaletsizliği, ülkenin içinde bulunduğu yoksulluğu görünür kılması büyük bir tedirginlik yaratmış ve iktidar bloğu içinde, eğer kontrol altına alınmazsa, televizyonun hiç de umulduğu gibi hizmetlerde bulunmayacağı düşüncesinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. AP’nin TRT’ye baskılarının bu dönemde daha da artması tesadüf olmasa gerektir. Dolayısıyla televizyon yayınları karşısındaki bu tutum yalnızca, siyasilerin iktidar olma hevesleri ve kendi propagandalarını yapma isteklerinin bir sonucu olarak değerlendirilemez. Bu, özellikle, 1960 Anayasasının getirdiği demokratik ortamda sol akımların ve örgütlerin hızla artması, sol düşüncelerin daha rahat dile getirilme imkânı bulması ve bu düşüncelerin yaygınlaşmasında demokratik mekanizmaların daha yoğun ve etkin bir biçimde kullanılmaya başlanması karşısında egemen sınıfların artan tedirginliğiyle yakından bağlantılıdır (Ataay, 2006: 54). Bu kesimlerin bildirilerinin televizyonda yayınlanması ve açık oturumlarda ve diğer programlarda temsilcilerinin yer alması bu endişelerin daha da artmasına neden olmaktadır. Daha önce televizyonun kurulmasını şiddetle savunan ve onun bir eğitim ve kalkınma aracı olarak Türkiye’de büyük hizmetleri olacağını dile getiren AP hükümetinin televizyondan beklentileri farklıydı. Ancak, bu beklentilerin aksine, televizyon programcılarının ülke sorunlarına yönelmesi AP’yi sınırlendirmişti. Zaten Meclis tartışmalarında üzerinde en çok durdukları nokta da televizyonun ülkenin güzelliklerini göstererek içinde bulunduğu refah ortamını yansıtmak yerine, farklı amaçlara hizmet peşinde yoksullukları göstermesiydi. Öngören, bu dönem, Doğu’nun yoksulluğunu inceleyen programlar yaptıklarında nasıl büyük bir tepkiyle karşılaştıklarını şöyle aktarmaktadır:

Yani o zaman Kürt sorunu günümüzdeki gibi gündemde değildi. Türkiye'nin bir parçası olan Doğu'daki yaşam biçimini, gelenekleriyle, müziğiyle, kültürüyle ve ekonomik yapısıyla inceleyen programlar yapıldı. Tabii bu programlarda yörede yapılmış röportajlara da yer veriliyordu. Röportajlardaki insanların Kürt aksanıyla Türkçe konuşmaları çok çarpıcı oldu. Örneğin eskiden radyo müdürlüğü yapmış Adalet Partisi Senatörü İskender Cenap Ege, bir gün parlamentoda ekrandaki gerçeğin vurgulayıcı yanını hafifletmek için "bunlar, bu gördüğümüz insanlar orada yaşayan insanlar değildir. Mahmut'u ben tanırım, O tiyatroya meraklıdır, Devlet Tiyatrosu sanatçıları böyle giydirmiş oynatıyor!" dedi (2002: 18).

Sınıfsız, zümresiz ve tek tip bir toplum olma düşüncesinin kırıldığı bu dönemde (Mutlu, 1988: 134), yalnız iktidar ve TRT yöneticileri arasında değil, bazı aydın kesimler arasında da televizyon ve radyoda oluşturulmaya çalışılan yeni yayıncılık anlayışına karşı bir mesafe olduğu görülmektedir. Aralık 1969'da Merkez Radyo Daire Başkanlığına atanan Ağaoğlu, radyo yayınlarının nasıl olması gerektiği üzerine çeşitli toplantılar yaptıklarını belirtmektedir. Bunlardan biri de Mart 1970'te Sosyal Bilimler Derneği ile yapılan toplantıdır. Toplantıda konuşulanlar yayıncılığın demokratikleştirilmesi ve toplumun farklılıklarına cevap verecek bir yapıya kavuşturulması konusunda aydın kesimler arasında bile ne kadar sınırlı bir yaklaşım olduğunu göstermektedir:

İçerdedim. Toplantıda... Masanın çevresinde, aktivitesini hayranlıkla izlediğim Prof. Nermin Abadan başta olmak üzere, birçok değerli aydın kişi: TRT, ardarda bölge radyo istasyonları kurmakta ya; toplumumuzu yayın yoluyla bilgilendirme, eğitime konusunda ne gibi programlar yapmayı tasarladığımız soruldu. Özellikle eğitim bakımından pek güzel önerileri oldu... Özellikle Diyarbakır, Antep gibi Güneydoğu halkı için yayınlar. O zamana kadar billur gibi güzel bir aydınlıkta seyredelimmiş bu halkçı fikirler görüşmesi, yine benim bir salaklığım sonucu, değerli bilimcilerimizin toplantı masasını sessizce terk etmeleriyle bitti gitti... Çünkü: "Projeler çok değerli, yayınlarda bu önerilerinizin göz önünde tutulması elbette çok gerekli sayın konuklar, fakat acaba, özellikle Güneydoğu illerinin radyo yayınlarını hangi dilde yapmalıyız? Herhalde Kürtçe değil mi? Oralari hep sınırın öteki yakasındaki Kürtçe Barzani falan yayınlarını dinlemekteler de" diye sormak cehaletini gösterdim. Elbette yine gayr-ı muhatap oldum. Nedense, 'Kürtçe' lafının bile yasadışı olduğu aklıma gelmemişti... Başkanlığa tayinim üstüne tebrik ziyaretime ilk gelenlerin reklamcılarla en kibarından üniformalı iki binbaşı olduğunu unutmamışaydım bari... (2004: 82-83).

Ağaoğlu'nun özellikle son cümlesi yayıncılığın önceliklerini ortaya koyar niteliktedir. Ulus devlet yaratma çabaları ile radyo televizyon yayıncılığı arasındaki ilişki tüm dünyadaki yayıncılık uygulamalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, bir yandan mevcut düzene karşı yayın olasılığını

sıfıra indirgeme çabasında olan devletler, diğer yandan da yayıncılığı yaratılmak istenen toplum biçimine hizmet edecek bir yapıya büründürmeye çalışmışlardır (Çaplı, 2003: 294, Mutlu, 1979-80: 131). Yukarıdaki durum, bu çabanın yalnızca iktidarla sınırlı kalmadığını da göstermektedir.

1968’de artan öğrenci hareketleri iktidarın TRT konusunda daha kontrolcü bir yaklaşım benimsemesine yol açmıştır. Başbakanlık, 13 Haziran 1968’de TRT’ye bir uyarı yazısı göndermiş ve yayınlar konusunda dikkatli olunmasını istemiştir. Haber Dairesi çalışanı Zeki Sözer, bu yazıyı alan Yönetim Kurulu üyelerinden bazılarının kendilerine “aklınızı başınıza alın” uyarısı yapmaktan geri durmadıklarını aktarmaktadır (2014: 159). Bu uyarıda şunlar söylenmektedir:

... üniversite öğrenci hareketlerinin haber ve yorum şeklinde umumi efkara aksettirilmesinde bu hareketlerin memleket bakımından zararlı olabilecek istikametlerde gelişmesini tahrik etmeyecek ölçüler içinde kalınması hususunda hassasiyet ve itina gösterilmesi faydalı görüldüğünden keyfiyetin yönetim kurulunuzun itilaine ulaştırılmasını Sayın Başbakan uygun bulmuşlardır (Aktaran Sözer, 2014: 160).

İktidarın baskıları kurum personeli arasında da çatışmaların su yüzüne çıkmasına yol açmıştır. İlk televizyon programcılarında Emel Ceylan Tamer, bu dönem programcılıkta ölçüyü tam tutturamadıklarını, siyasi çekişmeler arasında gerektiği gibi bir yayıncılık anlayışı geliştiremediklerini dile getirmektedir (1983: 4-6). Sözer de benzer bir vurgu yapmakta, “TRT’nin özerk olması yetmez bizler de tek tek özerk olalım” düşüncesine kendisini kaptıran programcıların kantarın topuzunu kaçırmakla iktidar karşısında TRT’yi daha da zor duruma düşürdüklerini belirtmektedir. Sözer, programcılar arasındaki çatışmanın özellikle Ankara Televizyonu’nda yaşandığını, karşılıklı bildirimlerle sol-sağ çatışmasının kurum içinde de giderek şiddetlendiğini aktarmaktadır (2014: 168). Tamer ve Sözer’in bahsettikleri program ve programcılar Ankara Televizyonu’nun ilk ekibidir. Sözer, Kanlı Pazar olayları üzerine Televizyon Program Müdürlüğü’nün hazırlamış olduğu “Panorama” programında ölçünün kaçırıldığını, oysa aynı haberi kendisinin de çalıştığı Haber Merkezi’nin objektif ölçüler içinde vermiş olduğunu belirtirken, hem TRT içindeki bölünmeyi ve kurum içinde dahi televizyona karşı takınılan şüpheci ve mesafeli tutumu yansıtmakta, hem de TRT konusundaki baskıların artma nedenini televizyon yayınlarına bağlamaktadır (2014: 185).

Mutlu, 12 Mart 1971 öncesi TRT yayıncılığının sahip olduğu niteliğin radyodaki kurumlaşmış denetim mekanizmasına karşın, henüz televizyonda böyle bir kurumlaşmış denetim mekanizmasının olmamasına bağlamaktadır. Mutlu'ya göre, 1961 Anayasasının toplumda farklı düşüncelerin gelişmesine olanak tanıyan bir ortam yaratması, yine 1961 Anayasasının ve buna dayanarak hazırlanan TRT Kanunu'nun bu dönemde toplumsal denetim düzengelerinin ve güç odaklarının programlar üzerinde doğrudan baskıcı müdahale olanağı bulmasını engellemesi, Kurumun siyasi çevrelerin baskılarından uzak kalarak kendi yönetici kadrosunu oluşturabilmesine olanak tanınması ve örgüt içi işleyişte yapımcının yalnızca "öz denetim" anlayışıyla kendisini sınırlandıracağı bir ortamda özgürce hareket ederek programlarını yapabileceğine sahip olduğu bir ortam sağlaması televizyonun ilk dönem yayınlarına özgüllüğünü veren temel saiklerdir. Televizyon yayınlarının reklam almaması nedeniyle sermaye çevrelerinin mali baskı ve denetiminden uzak kalmasını da güçlü bir denetim mekanizmasının oluşturulmasının nedenleri arasında sayar. Böyle bir ortamda, program önerisi ve yapımı yalnızca toplumdaki güç odaklarından görece bağımsız olan televizyon yöneticilerinin onayıyla gerçekleşmekte ve yapımcı müdahalelere maruz kalmadan programlarını hazırlayabilmektedir. Mutlu, Türkiye'de televizyonun ilk dönem programcılığının bunun en iyi örneği olduğunu ve hatta bunun o dönem dünyada hiçbir televizyon sisteminde görülmeyen bir işleyiş olduğunu vurgulamaktadır (1979-1980: 136-137). Mutlu, özellikle sınıflı ve sınıf savaşımının en belirgin olduğu kapitalist toplumlarda sistemin sürekliliğini sağlamak açısından denetim mekanizmalarına büyük önem atfedildiğini belirtmektedir (1979-1980: 131). 1960'lar Türkiye'de her geçen gün sınıfsal ilişkilerin ve çelişkilerin daha da belirginleşmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çelişkilerin belirginleştiği bir dönemde, çelişkileri daha da görünür kılan bir televizyonun ortaya çıkışı egemen sınıfları tedirgin etmeye yetmiştir. Dolayısıyla, 1960'ların sonlarında TRT üzerinde denetimi arttıracak yasal düzenlemelerin yapılması yönündeki istekler ve girişimler daha da artmıştır. 1965'ten beri TRT yasasını değiştireceğini gündeme getiren AP hükümeti de henüz televizyonun ikinci yılında yeni yasal düzenlemeyi Meclis gündemine getirmiştir. Kitle iletişim araçlarının özel mülkiyette olması ya da devlet sahipliğinde olması, egemen sınıfların bu araçlar üzerinde denetim sahibi olmak istedikleri ve bu yönde girişimlerde buldukları gerçeğini değiştirmez (Mazepa, 2007: 53; Mutlu, 1979-1980). Aynı sınıfsal aidiyeti olan devlet bürokrasisi ile sermaye kesimlerinin (Boratav, 2010; Ataay, 2006) ortak hareketleri bu durumu daha da anlaşılır kılar. Burada devlete kitle iletişim alanına müdahalesiyle biçilen rol, var olan düzenin sürdürülebilirliğini sağlayacak önlemler alınmasını sağlamak-

tır. Bu müdahaleler aracılığıyla mevcut düzene karşı hareketlerin, düşüncelerin ortaya çıkışı, şekillendirilmesi engellenmektedir (Mutlu, 1979-1980: 131). AP'nin TRT Kanununu değiştirme ısrarıyla üstlendiği görev de bu amacı gütmektedir.

Bu dönem televizyon özellikle aydın kesimlerin büyük ilgi ve desteğiyle karşılaşmış, dönemin önde gelen isimleri gerek program yapımına, gerekse programlara katılımı bu desteklerini sürdürmüşlerdir (Sedat Örsel, kişisel görüşme, 22.10.2013). Aydınlarca TRT Televizyonuna duyulan bu ilgi, 1960-1969 yılları arasında BBC'yi yöneten Sir Hugh Green döneminde İngiliz aydınlarının ve kültür işçilerinin kamu hizmeti televizyonuna duydukları ilgiyi anımsatmaktadır. Bu dönemde aydınlar ve kültür işçileri aktif bir biçimde BBC için çalışmak istemekte ve kamu hizmeti televizyonunu İngiltere'yi politik ve kültürel olarak ilerici bir yönelime sevk etme mücadelesinin temel alanlarından biri olarak görmektedirler (Garnham, 1990: 128). Ancak, tıpkı BBC gibi, TRT Televizyonu da egemen sınıflarca bu destekten zamanla mahrum bırakılacaktır.

Televizyona yönelik bu ilgi iktidar çevrelerinin ve diğer birçok kesimin TRT'nin solcuların yuvası haline geldiğini sık sık dile getirmesine yol açmıştır. Refik Özdek, 1964-71 arası dönemde yoğun bir TRT'yi ele geçirme savaşı verildiğini ve solcuların TRT'yi ele geçirdiğini, buna engel olmayan iktidarların “TV'nin yayılmasını, TRT'nin özerkliğini bunun için mi istedik?” diye yakınmaya mahkum olduklarını belirtmektedir (1977: 48-52). Arıkan ise, TRT'nin “vatanperver kuruluş ve zümrelerin sesini kısmak için her oyuna” başvurduğunu ve “solcu kuruluşları geliştirmeye çalıştığını”, ancak bütün gayretlerinin boşa gittiğini belirtmektedir (1971: 14). TRT Televizyonunun ilk dönem programcılığı ve yayınları sınıfsal temelli olmakla ve komünizm propagandası yapmakla suçlanırken, TRT'nin devletin bütünlüğüne kast edenlere destek olduğu, tahrikçilik ve rejim düşmanlığı yaptığı ileri sürülmektedir. Eleştirilerin dozu her geçen gün artarken, kurum içinde de televizyona karşı tepkiler açık bir biçimde dile getirilmeye başlanmıştır (Aksoy, 2002: 47; Tuğrul, 1975: 66). Genel Müdür Öztrak'ın *Türkiye'nin Kalbi Ankara* filminin yayınlanması karşısındaki tutumu bu yönelimin en belirgin örneği olmuştur. Bunun yanı sıra eleştirilerin yoğunluğu karşısında TRT Yönetim Kurulu 12 Haziran 1970'te bir bildiri yayınlamış, TRT'nin ağır eleştirilere ve suçlamalara maruz kaldığını, bu suçlamaların “konuları bilmemek, iyi değerlendirmemek ya da peşin yargılardan hareket etmekten” kaynaklandığını, ancak bununla birlikte, “bunda, birkaç talihsiz yayının da payı” olduğunu belirtmiştir. Aynı bildiri 13 Haziran 1970 tarih ve 399 sayılı tamimle kurum personeline de dağıtılmış, personelin TRT yayın ilkelerine

hassasiyet göstermesi ve böylece “talihsiz yayınlara meydan vermemeleri” özellikle istenmiştir. Bildirinin hemen başında TRT’nin henüz deneme yayınları yapmakta olan Ankara Televizyonu’nun yayınları nedeniyle eleştiri aldığı vurgulanması dikkat çekicidir. Yaratılan baskı ortamı kurum içinde huzursuzlukların artmasına, özellikle Yönetim Kurulunda ciddi bölünme ve tartışmaların yaşanmasına yol açmış ve Tuğrul’un deyişiyle, neredeyse tüm TRT personeline “kolektif bir suçluluk histerisi” bulaştırılmıştır (Tuğrul, 1975: 170).

TRT’nin İstanbul’da 16 Şubat 1969’da meydana gelen Kanlı Pazar olaylarına ait görüntüleri yayınlamaması televizyona yönelik baskıcı tutumun en açık örneklerinden birini teşkil etmektedir. 22 Şubat 1969’da “Panorama” adlı programda yayınlanması planlanan film Başbakan Süleyman Demirel tarafından yasaklanmıştır. Bu, TRT Televizyonu’ndaki ilk ciddi yasaklamadır (Milliyet, 23.2.1969: 1; Öngören, 1975a, 30). Bu, henüz TRT’nin eline ulaşmamış, yetkililerce izlenmemiş ve yayınlanmasına karar verilmemiş bir filmdir (Öngören, 1975a: 30). Buna rağmen, iktidar işi sıkı tutmuş ve tedbirini önceden almıştır. Öngören, bu durumun çok sıkı bir biçimde izlendikleri gerçeğini ve egemen sınıfların televizyonun yaratacağı etkiden nasıl büyük bir korku duyduklarını ortaya koyduğunu belirtmektedir (1970: 2; 1975a: 30). Ahıska, televizyonun radyoda bulunan belirsizliği aşan bir araç olarak karşımıza çıktığını belirtir. “Modern toplumun gerçeklikle ilişki kurma açısından öncelikli kılınmış görme duyusuna hitap eden” televizyonun, görüntünün kendisinin gerçekliğin kanıtı olarak görüldüğü ortamda, “kitlesele erişimde radyodakine çok benzer bir şekilde var olabilecek kuşkuyu ve bilinmezliği telafi” ettiğini ileri sürer. Görüntülerde yer alan her tekilliğin farklı bir anlam yaratma ihtimaline sahip olması nedeniyle, televizyonda neyin görünüp neyin görünmeyeceğine dair daha saplantılı bir denetim arzusu ve endişe ortaya çıkar (2005: 26). Bu yaşananlar, denetim arzusu ve endişenin Türkiye’de televizyon yayıncılığının daha ilk yılında güçlü bir biçimde ortaya çıktığını göstermektedir. Esen (2009), bu dönemde televizyon yayınlarından duyulan tedirginliğin TRT yönetimine “son dakikada bazı programları engelleme” alışkanlığını sirayet ettirdiğini belirtmektedir. Ayrıca, yine bu dönemde, TRT yönetimini kontrol altına almaya çalışan iktidar mensupları kurumu telefonla ikaz etme ve yayın durdurma çabasına yönelmişlerdir (bkz. Sözer, 2014: 162-165). 10 Kasım 1969’da Atatürk’ü anmak için TRT Televizyonu’ndan yayınlanan “Türkiye’nin Kalbi Ankara” filminin yarıda kestirilmesi hem bu müdahalenin uç bir örneğini ve hem de televizyon eleştirilerinin zirvesini teşkil etmektedir. Sovyetlerden gelen film ekibince yapılmış bu filmin alenen komünist propagandası yap-

tığı vurgulanarak, TRT’den böyle bir filmin yayınlanmasına yoğun eleştiriler yöneltilmiştir. Film, Genel Müdür Adnan Öztrak’ın talimatıyla yarıda kesilmiştir (Aksoy, 2002: 46). Öztrak, hemen ertesi gün, 11 Kasım 1969 tarihli ve 342 sayılı tamimle Televizyon Dairesi Başkanlığı ve Televizyon Müdürlüğü sorumluluğunun ikinci bir emre kadar Semih Tuğrul’a verildiğini ve Öngören’in tüm yetkilerinin kaldırıldığını bildirmiştir. Tartışmalar sürerken programlar hakkında savcılık devreye girmiştir. Savcılık filmde yayınlanan müziğin iddia edildiği gibi “enternasyonal marşı” olup olmadığını araştırdıklarını, ayrıca Rusça konuşmaları tercüme ettirdiklerini belirtmiştir (Milliyet, 14.11.1969). Bu sırada Öngören’e verilen ceza 14.11.1969 tarihli TRT Yönetim Kurulu’nun gündemine alınmış, kurulda cezanın haksız olduğu ve filmde suç unsuru bulunmadığı ileri sürülse de, o gün 4 oya karşılık 4 oyla karar alınamamıştır (Milliyet 15.11.1969). Ancak, 15 Kasım 1969 tarihli toplantıda Yönetim Kurulu Başkanı Suat Sinanoğlu, Emil Galip Sandalcı, Muammer Sun, Sunuhi Cav ve Prof Uğur Alacakaptan’ın oylarıyla Öngören’in yetkilerinin iade edilmesine ve filmin televizyondan tekrar gösterilmesine karar verilmiştir (Milliyet, 16-17.11.1969). Bu arada savcılık da, bilirkişiye izlettiği filmde suç unsuru bulunmadığını açıklamış ve takipsizlik kararı vermiştir (Milliyet, 10.12.1969). Bunun üzerine TRT kendi içinde bir Tahkik Heyeti kurarak soruşturma başlatmıştır. Öztrak, bu soruşturma sonucu heyetin hazırladığı raporu TRT Disiplin Komisyonuna sunmuştur. Bu rapor 20 Ocak’ta disiplin kuruluna sevk edilmiş, bu program nedeniyle Program Dairesi Başkanı Mahmut Tali Öngören bir yıl kıdem indirimi, Prodüksiyon Tuna Yönder ile Varlık Özmenek de üçer ay kıdem indirimi ile cezalandırılmışlardır (Aksoy, 2002: 46; MM. 23.6.1971, B: 118, O:1, 550). TRT yönetiminin personeli cezalandırma konusunda takınmış olduğu bu ısrarlı tutum, daha önce Ağaoğlu’nun aktardığı ve 1960’ların sonunda belirginleşmeye başlamış olan iktidar yanlısı yönelimin açık göstergesidir. Bu anlamda, 1969 yılı TRT içindeki çatışmanın da su yüzüne çıktığı ve özellikle Yönetim Kurulunda yaşanan çatışmalarla kamuoyunun gündemine yansıdığı bir dönem olmuştur. Bu mücadeleler ve TRT yönetiminin 1969’la birlikte benimsediği yönelim izlendiğinde TRT’nin özerkliğinde yaşanan asıl kırılmanın 12 Mart’la değil, çok öncesinden başladığı açıkça görülmektedir. Ağaoğlu bu durumu “12 Mart TRT’ye 12 Mart 1971 tarihinden çok önce gelmişti” sözleriyle ifade etmektedir (2004: 161). TRT Yönetim Kurulunda Öngören ve ekibine ceza verilmesi konusunda yapılan oylamanın ikinci gün karara bağlanabilmesi TRT’deki bölünmenin açık göstergesidir. Yönetim Kurulu’nun Emil Galip Sandalcı, Sunuhi Cav ve Muammer Sun gibi yeni üyelerinin takındıkları mücadeleci tutum bu bölünmeyi daha net bir biçimde gözler önüne serecektir.

10 Kasım tarihi bir başka anlamda da TRT Televizyonu için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten sonra, 1964'ten beri çalıştırılmayan TRT'nin denetim mekanizması devreye sokulmuştur. Öngören yeni denetim mekanizmasının TRT yönetiminin değişen ve iktidarla uyumlanan anlayışına hizmet edecek bir sansür mekanizması olduğunu belirtmektedir. TRT'de yürürlüğe sokulan bu mekanizmayla birlikte birçok program resmi bir bildirim ve gerekçe gösterilmeden yayından kaldırılmıştır, hatta denetimden geçmiş olanlar bile bu yöntemle son anda yayınlanmamıştır. Kurulan beşli denetim aşaması TRT'de yayınlanacak programların ne kadar sıkı bir kontrole tabi tutulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ve TRT'ye yönelen baskı ortamında, kurum içinde de yoğun bir baskı ortamının doğduğunu göstermektedir. Öngören'e göre, burada vurgulanması gereken bu beşli denetim mekanizmasının 12 Mart'ın değil, özerk TRT döneminin ve hemen her fırsatta özerklik savunucusu gibi görünen TRT yöneticilerinin ürünü olmasıdır (1975a: 32-34). Ağaoğlu, bu dönemde TRT yöneticilerinin statükoyu sürdürmeye hizmet etmeye yöneldiklerini ve iktidarla yakınlaştıklarını belirtmektedir (2004: 63-65).

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Basın ve Yayın Yüksek Okulu'nda polis tarafından yapılan aramanın 23 Mayıs 1970'te televizyondan yayınlanması ve bu programda olayın aktarılış şekli TRT tartışmalarının daha yoğun bir biçimde devam etmesine neden olmuştur. Yönelen eleştiriler karşısında ekrana çıkan Öngören'in, canlı yayında yayıncılık konusunda benimsedikleri anlayışın sonuna kadar arkasında olduklarını vurgulayan sözleri Türkiye yayıncılık tarihinde bir yayıncının kuruma yöneltilebilecek eleştiriler karşısında verdiği mücadeleyi göstermesi açısından değerlidir (Aksoy, 2002: 47):

Evet, bazı programlarımızda çeşitli memleket sorunlarının üstüne gittik ve bunları bütün çıplaklığı ile sizlere gösterdik. Televizyonun, olayları ve sorunları bütün çıplaklığı ile ve insan gözünden sonra gerçeğe en yakın bir şekilde ortaya koyduğunu veya koyacağını herkese haddim olmayarak hatırlatmak isterim. Demek ki bazı programlarımızdan gocunanların televizyonun bu özelliğine alışmaları gerekiyor. Kendilerine ders vermek haddim değildir. Bu noktayı sadece kısa bir hatırlatma olarak konuşmama ekliyorum. Peki, böyle davranmamızın nedeni nedir? Ortalığı karıştırmak, rejimin temellerine dinamit koymak mı? Bu da bize yapılan suçlamaların bir tanesi. En sonucusu. Dün akşam tarafsız TRT Haber merkezi tekrarladı, oradan dinledim. Gaye dinamitlemek değil, dinamitlenmek... Ülkemizin çeşitli sorunlarının çözülmesini sağlamakta dinamitlenmek... Yıllarca "vatan ve millet" edebiyatı ile uyutulmuş olan Türk Milletinin, sorunlarına artık gerçekçilikle eğilmesi gerekmiyor mu? Gerçekçi olunca mı tahrikçi olunuyor? (Aksoy, 2002: 47, 378).

TRT yöneticilerinin giderek sertleşen, iktidarla yakınlaşan ve bu nedenle özerkliği feda etmeye başlayan tutumları karşısında kurum içinde de eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Yönetim Kurulu üyeleri Sandalcı, Sun ve Cav, 1 Kasım 1970’te ortak bir bildiri yayınlamış, TRT’nin düzelmesi için Genel Müdür Adnan Öztrak’ın görevden alınması gerektiğini vurgulamış ve TRT’yi içerden bölme hesapları yapan hükümetin kilit noktalara adamlarını getirme çabasında olduğunu belirtmişlerdir (Aksoy, 2002: 48, Milliyet 08.11.1970: 9, 15.11.1970: 11). TRT İç Haberler Müdürü Doğan Kasaroğlu ve Parlamento Muhabiri Hüsametdin Çelebi’nin Devlet Bakanı Turhan Bilgin’le özel bir görüşme yapmalarını eleştiren bu üç isim, Öztrak ve Kasaroğlu’nun ortak bir çaba içinde olduğunu ve hükümetle bağlantı kurduklarını ileri sürmüştür (Milliyet, 08.11.1970: 9). Devlet Bakanı Turhan Bilgin bu iddialar karşısında şunları söylemiştir:

TRT’de vuku bulan iç çekişmeyi, her vatandaş gibi, ben de üzüntü ile beklemekteyim... Ancak bugünkü gazetelerde üç yönetim kurulu üyesinin şahsıyla ilgili iddialarına kısaca cevap vermek gereğini duyuyorum. TRT’yi bir pazar, mensuplarını pazarlık metaı bir mal addeden düşünceyi şiddetle kınıyorum. TRT özerk ve milli bir müessesemizdir. Bu müesseseyi yıpratmaya kimsenin hakkı yoktur (Milliyet 15.11.1970: 11).

Her fırsatta TRT’yi eleştiren ve özerkliğinin tehlikelerinden bahseden hükümetin TRT içindeki bölünme karşısında TRT’nin özerkliğine vurgu yapan açıklamalarda bulunması ayrıca dikkat çekicidir. Yönetim Kurulu üyelerinin bu tepkileri karşısında TRT haber dairesinden 111 çalışan bir bildiri yayınlamış, üç Yönetim Kurulu üyesinin kendilerine yönelik “iktidara yaklaşmakta oldukları” iddialarını reddetmişler, bu üyelerin “TRT’yi kendi kafalarındaki anarşi yoluna sürüklemek istediklerini” belirtmişlerdir (Milliyet, 18.11.1970: 9). Adnan Öztrak ise Yönetim Kurulu üyelerinin yayınladığı bildiri karşısında, “Bugün TRT özerkliğinin, satılmanın eşliğinde olmasından bahsetmek gerçekle bağdaşmayan, hayret uyandırıcı bir insafsızlıktır” demiştir (Aktaran Arıkan, 1971: 11). Ayrıca, kurum içinde yayınladığı 10.11.1970 tarih ve 430 sayılı tamimle kendisine ve yönetime yönelik eleştirilerin haksız olduğunu, yayınlanan bildirin yıkıcı nitelikte olduğunu belirtmiş, çalışanların yaratılmaya çalışılan huzursuzluğu dikkate almayarak sükûnet içinde görevlerine devam etmelerini istemiş ve iktidarla hiçbir yakınlaşma içinde olmadıklarını vurgulamıştır.

Üç Yönetim Kurulu üyesinin TRT’nin özerk niteliğini kaybettiği ve giderek iktidarın tesiri altına girdiği gerekçesiyle başlattığı özerklik mücahadesinde Ağaoğlu da yer almıştır. TRT içinde giderek “apöletli bir ahlakın

yaygınlaş”tığı bu süreçte kendisinin ve Yönetim Kurulu üyelerinin karşılaş-
tıkları en büyük sorunun adeta “özerkliği savunma çalışmalarına set çekmek
için örgütlenmiş” olan her kademedeki ve büyük orandaki TRT çalışanları
olduğunu belirtmektedir. Ağaoğlu, TRT programları ve özellikle de denetim
sorunu üzerine bir rapor hazırlamış ve bunu uzun uğraşlar sonucu Genel Mü-
dür’e ve diğer yetkililere ulaştırmayı başarmıştır. Ayrıca kırk kadar yayın
personeline bizzat kendisi dağıtmış ve görüşlerini istemiştir. Ancak raporun-
un büyük bir tepkisizlikle karşılandığını belirtmektedir. Adnan Öztrak ve
Semih Tuğrul’a raporu bizzat okumuş, onlar da pek önemsememişlerdir.
Yine de mücadeleyi bırakmayan Ağaoğlu görev süresi dolmadan bu raporun
Yönetim Kurulu’na getirilmesini, görüşülmesini ve özerk bir yayın kurulu-
şuna yaraşır değişimler yönünde kararlar alınmasını istemiştir. Ancak bu da
gerçekleşmemiş ve hazırladığı rapor Yönetim Kuruluna bir türlü getirileme-
miştir (2004: 53, 78, 85-87). Mart 1970’te kurumdan tekrar ayrılan Ağa-
oğlu’nun ardından Yönetim Kurulunda yaşanan tartışmalar mücadelenin
sürdürüldüğünü göstermektedir.

Televizyonun özerkliğine ayrı bir önem verilmesi gerektiğini savu-
nan Öngören, televizyonun kurum içinde de bir “iç özerkliğe” sahip olması
gerektiğini belirtmektedir. Bu “iç özerklik”in yalnızca teknik anlamda değil,
konularını seçme ve işleme anlamında da olmasının önemine değinmektedir.
İlk dönemde televizyonun bir “iç özerklik”e sahip olduğunu, bu sayede ku-
ruluşundaki tüm eksikliklere rağmen gelişerek Türkiye’nin çeşitli siyasal,
ekonomik ve tarihsel sorunlarına değinmeye başladığını belirtmektedir
(1970: 2). Mutlu da ilk dönem televizyon yayıncılığında “iç özerklik”in ro-
lünün büyük olduğunu vurgulamaktadır (1979-1980: 136). Öngören, özerk
dönemde yapılan programlar dikkate alındığında özerkliğin uygulamada ku-
rumun tabanından üst kademelerine doğru yükseldiğinin açıkça görülebile-
ceğini belirtmektedir (1970: 2), ancak tıpkı iktidar gibi, TRT yöneticileri de
özerkliğin tabana yayılmasından rahatsızlık duymuş ve giderek iktidara ben-
zer bir tutum benimseyerek programcıları baskı altına alma yolunu tercih
etmiştir. Buna karşın, televizyon yöneticisi Öngören, televizyonu hem ikti-
darın hem de TRT yönetiminin olası baskılarından uzak ve iç özerkliğe de
sahip bir yapıda oluşturma çabası içine girmiştir. Ancak bunu gerçekleştire-
memiştir. TRT yöneticileri bile televizyonun iç özerkliğini kabul etmemiş-
lerdir. Televizyonla birlikte benimsenen özerklik anlayışı TRT’nin üzerin-
deki baskıları, denetimleri ve sansür uygulamalarını yoğunlaştırmıştır. 12
Mart’a yaklaşılırken, özerkliğin toplumla yakınlaşan anlamında ısrar eden
yöneticilerin yerleri değiştirilmiştir. 27 Ekim 1970 tarihli Yönetim Kurulu
toplantısında TRT’nin kilit noktalarındaki birçok üst düzey yöneticinin gö-

revden alınarak yerine yeni isimlerin atanması bunun en açık göstergesi olmuştur. Televizyon Dairesi Başkanı Mahmut Tali Öngören danışmanlığa, Teftiş Kurulu Başkanı Doğan Tanyer Genel Müdürlük Müşavirliğine ve merkez program uzmanı Rıdvan Çongur Diyarbakır Radyosu Müdürlüğüne atanmıştır (Milliyet, 29.10.1970: 3).

1971’e gelindiğinde, TRT içindeki mücadele daha belirgin bir hal almış, kamuoyunda da yoğun bir biçimde yansımaları bulmaya başlamıştır. Ağaoğlu, özerkliğin korunmasında mücadele vermek amacıyla kuruma dönerken Yönetim Kurulu üyelerinden Uğur Alacakaptan’la da görüştüğüne ve Alacakaptan’ın bu konuda kendi yanlarında olduğunu hissettirdiğine değinmektedir. Ancak buna rağmen planlanan adımlar atılamamış ve TRT içindeki kargaşa had safhaya ulaşmıştır. Alacakaptan 9 Ocak 1971’de istifasını açıklamış, gerekçe olarak TRT’de yaşanan kargaşayı göstermiş, içinde bulunulan durumda görevini yapamayacağını bildirmiştir (Milliyet, 10.01.1971: 9).

TRT’deki kargaşa gibi, ülkedeki kriz ve çatışma ortamı da bu dönem giderek artmakta ve çözümü olağanüstü yönetimde gören egemen sınıflar bu çatışma ortamını daha da körükleyerek bu yönetimin gelişini hızlandırmaya çalışmaktaydılar (Ataay, 2006: 57-58). Çözumsuzlük her geçen gün artarken, bozulan dengeleri egemen sınıflar lehine yeniden tesis edecek ve bu süreçte ilk olarak TRT’yi köklü bir tasfiyeye ve “temizliğe” tabi tutacak olağanüstü rejimin gelmesi de çok uzun sürmeyecekti.

SONUÇ

Tüm bunlar, Türkiye’de televizyon yayıncılığının henüz kuruluş aşamasında maruz kaldığı baskıyı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Televizyon üzerine böylesine yoğun bir baskının uygulanması, Türkiye’de köklü bir televizyon yayıncılığı anlayışının şekillendirilmesini en başından imkânsız kılmıştır. Yine de, ilk televizyon ekibi uzun bir süre mücadeleden ve yerleştirmeye çalıştığı yayıncılık anlayışından vazgeçmemiştir. Bu nedenle hem iktidardan, hem de TRT yöneticilerinden ağır eleştiriler almaya ve sürekli baskı görmeye başlamışlardır. Özellikle TRT yönetiminin ve personelin büyük kısmının iktidarla yakınlaşan tutumu Türkiye’de yayıncılık alanındaki kırılmanın ve özerklikten uzaklaşmanın 12 Mart 1971’den çok önce gerçekleşmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

Adamou, C., Gaillard, I. ve Mustata, D. (2008), "Institutionalising European Television: The Shaping of European Television Institutions and Infrastructures", *A European Television History* içinde, Bignell, J. ve A. Fickers (der.), Oxford: Wiley-Blackwell, 79-100.

Ağaoğlu, A. (2004), *Damla Damla Günler I*, İstanbul: Alkım.

Ahıska, M. (2005), *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis.

Ahmad, F. (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Hil Yayın.

Akıllıoğlu, S., Aziz, A., Çolakoğlu, N., Dağlı, N. vd. (1990), *TRT Dün'den Bugün'e Radyo-Televizyon 1927-1990*, Ankara: TRT Yayınları.

Aksoy, M. (2002), *Tek Başına Orkestra: Mahmut Tali Öngören*, Ankara: TİHV Yayınları.

Arıkan, S. (1971), *Bizim TRT*, Ankara: Kardeş Matbaası.

Ataay, F. (2006), *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti ve 1978-1979 CHP Hükümeti*, Ankara: De-Ki.

Aziz, A. (1999), *Türkiye'de Televizyon Yayıncılığının 30 Yılı*, Ankara: TRT Yayınları.

Boratav, K. (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge.

----- (2010), *Emperyaliz, Sosyalizm ve Türkiye*, İstanbul: Yordam Kitap.

Cankaya, Ö. (2003), *TRT: Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi 1927-2000*, İstanbul: YKY.

Çaplı, B. (2003), "TRT ve Kamu Hizmeti Yayıncılığı", *Türkiye'de Gazetecilik*, Tılıç, D. (der.), Ankara: ÇGD Yayınları, 292-313.

DPT (1966), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Radyo-Televizyon Özel İhtisas Komisyonu Raporu*.

Eroğul, C. (2003), "Çok Partili Düzenin Kuruluşu", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.) İstanbul: Belge Yayınları, 112-158.

Erol, T. (2010), "Atilla Sönmez Üzerine Bir Portre Denemesi", *Atilla Sönmez'e Armağan: Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Türkcan, E. (haz.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Esen, S. (2009), "TRT Televizyonun 40. Yılında Yasaklar", <http://www.anafilya.org/go.php?go=7d915b0271027>

Garnham, N. (1990), *Capitalism and Communication*, London: SAGE.

- Gülizar, J. (1994), *Haberler Bitti Şimdi Oyun Havaları*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Hickethier, K. (2008), "Early TV: Imagining and Realising Television", *A European Television History* içinde, Bignell, J. ve Fickers, A. (der.), Oxford: Wiley-Blackwell, 55-78.
- Hüner, N. (1978), *Dayanıklı Ev Tüketim Malları Araştırması: Televizyon*, İstanbul: TSKB Araştırma Müdürlüğü.
- Keyder, Ç. (2003a), "Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.) İstanbul: Belge Yayınları, 38-75.
- (2003b), "İktisadi Gelişme ve Bunalım: 1950-1980", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.) İstanbul: Belge Yayınları, 310-325.
- Kocabaşoğlu, U. (2010), *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna: TRT Öncesi Dönemde Radyonun Tarihsel Gelişimi ve Türk Siyasal Hayatı İçindeki Yeri*, İstanbul: İletişim.
- Kuruç, B. (2010), "Bir Planın Anatomi Politikası: Dördüncü Plan'ın Hazırlanışı ve Sonu", *Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Türkcan, E. (Haz.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 357-410.
- Küçük, Y. (1975), *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, İstanbul: Bilim Yayınları.
- Mazepa, P. (2007) "Democracy of, in and through communication: struggles around public service in Canada in the first half of the twentieth century", *Info*, 9, 2/3, 45-56.
- Murdock, G. (2001), "Money Talks: Broadcasting Finance and Public Culture", *British Television: A Reader*, Buscombe, E. (der.), Oxford: Oxford University.
- Mutlu, E. (1978), "Televizyon Dünya-Türkiye", *TRT-DER*, 4, 6-7.
- (1979-1980), "Televizyonla İletişimin Denetlenmesi", *AÜ. BYYO Yıllık*, Ankara.
- (1988), Tarafsız Yayıncılık, *AÜ. BYYO Yıllık*.
- (1999), *Televizyon ve Toplum*, Ankara: TRT Yayınları.
- Oskay, Ü. (1971), *Toplumsal Gelişimde Radyo ve Televizyon*, Ankara: Sevinç Matbaası.

- Öngören, M. T. (1968, 13 Şubat), “Türkiye Televizyonu”, *Forum*.
- (1970, 10 Ekim), “Televizyonun Özerkliği”, *Milliyet*.
- (1975a), “TRT Televizyonunda Yasaklar”, *Elektrik Mühendisliği*, c.19, s. 217, 29-36.
- (1975b, 20 Mayıs), TRT Sorunu, *Yürüyüş*.
- (1974/1976), “Ankara Televizyonu 1968”, *AÜ. BYYO Yıllık*, Ankara.
- (1979), “Dünya’da ve Türkiye’de Televizyonun Gelişimi”, *Türkiye Yazıları*, 32, 4-8.
- (2002), Ben Mahmut Tali Öngören... (1998 yapımı “Ah Gözyaşım Ülke” belgeselinde MTÖ’nün konuşmalarının deşifre metni), *Tek Başına Orkestra: Mahmut Tali Öngören*, Aksoy, M. (der.), Ankara: TİHV Yayınları.
- Özdek, R. (1977), *Hedef TRT*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınları.
- Savran, S. (2010), *Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri 1908-1980*, İstanbul: Yordam.
- Sönmez, A. (2010), “Kendi Anlatımıyla Attila Sönmez”, *Attila Sönmez’e Armağan: Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, Türkcan, E. (haz.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Sözer, Z. (2014), *Halkın Sesinden İktidarın Borazanına*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Tamer, E. C. (1983), *Dünü ve Bugünüyle Televizyon*, İstanbul: Varlık.
- Timur, T (2003), “Osmanlı Mirası”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Schick, I. C. ve Tonak, E. A. (der.) İstanbul: Belge.
- TRT (1966), *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu 1966 Yılı Çalışma Programı ve Bütçesi*.
- TRT (1969), *TRT 1969 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*.
- TRT (1970), *TRT 1970 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*.
- TRT (1971), *TRT 1971 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*.
- TRT Kanununu Değiştirme Tasarısı Hakkında Basın Yayın Yüksek Okulu Raporu* (1969), Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tuğrul, S. (1975), *Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları*, İstanbul: Koza Yayınları.

Yılmaz, H. (2006), *İdarenin Görsel-İşitsel İletişim Alanındaki İşlevi*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Zürcher, E. J. (2007), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim.